

กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองของเกษตรกรปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรม*

สุนารักษ์ โสภ¹ สติดาพร คำสด²อุทุมพร อินทจักร³

(วันที่รับบทความ: 28 มกราคม 2566; วันแก้ไขบทความ: 4 มีนาคม 2566; วันที่รับบทความ: 14 มีนาคม 2566)

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์ปัจจัยส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกหม่อนเลี้ยงไหมภายใต้บริบทชุมชน และกระบวนการผลิตหม่อนไหมหัตถกรรม 2) วิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองของเกษตรกรปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรม เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตเกษตรกรปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรม 3 กลุ่มวิสาหกิจชุมชน จำนวน 21 ราย คือ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเลี้ยงไหมบ้านหนองบัวแปะ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมทอผ้าบ้านอ่างเตย และวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหม่อนไหมบ้านปากกล้วย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แนวคำถามในการสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง บันทึกการสังเกต และตัวผู้วิจัย วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยส่งเสริมให้เกษตรกรประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรมภายใต้บริบทชุมชนและกระบวนการผลิตหม่อนไหมหัตถกรรม คือ 1) ความเชี่ยวชาญด้านความรู้จากประสบการณ์ 2) ความพร้อมของตัวเกษตรกรทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ 3) การรวมกลุ่มทางสังคม และ 4) การสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐและสถาบันการศึกษา ส่วนกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรมพบว่า เกษตรกรปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรมมีกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเอง เป็น 3 ระยะ คือ ระยะที่ 1 บ้านคือจุดเริ่มต้นภูมิปัญญาพื้นฐาน เกษตรกรเริ่มกระบวนการเรียนรู้ด้วยการถ่ายทอดกันภายในครอบครัว ระยะที่ 2 การพัฒนาองค์ความรู้จากภาครัฐและสถาบันการศึกษา จากการปฏิบัติด้วยตนเอง และจากการวิจัยที่มีส่วนร่วมกับสถาบันการศึกษา และระยะที่ 3 การต่อยอดองค์ความรู้สู่การสร้างสรรค์ การออกแบบลวดลายผ้าที่เป็นอัตลักษณ์ของกลุ่ม

คำสำคัญ: กระบวนการเรียนรู้, การพัฒนาตนเอง, เกษตรกรปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรม

* บทความวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก สาขาวิชาอาชีวศึกษาเพื่อพัฒนารพชากรมนุษย์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. 2566 ได้รับทุนการศึกษาปริญญาเอกเฉลิมพระเกียรติทรงครองราชย์ 70 ปี ประจำปี 2563 สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร (องค์การมหาชน)

¹ นิสิตปริญญาเอก คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, E-mail: sunarak.s@ku.th

² ภาควิชาอาชีวศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

³ ภาควิชาอาชีวศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Learning Process for Self Development of Traditional Sericulture Farmers**Sunarak Sopha¹ Sathidaporn Kumsoda² Autumporn Intachak³**(Received: January 18, 2023; Revised: March 4, 2023; Accepted: March 14, 2023)*

Abstract

The purposes of this study were to 1) examine the factors that encourage traditional sericulture farmers in a community context and 2) analyze the learning process for self development of traditional sericulture farmers. Qualitative research using in-depth interviews was conducted with 21 key informants from three community enterprises: Ban Nong Bua Phae Silkworm Group Community Enterprise, Ban Ang Toei Silk Weaving Community Enterprise, and Ban Pa Kluai Silkworm Group Community Enterprise. The research tools were a semi-structured interview questionnaire, observations, and the researcher. The data were analyzed by content analysis.

The results revealed that the factors that encourage traditional sericulture farmers in a community context and in the production process for mulberry silk handicrafts are: 1) expertise in knowledge gained from experience; 2) readiness of farmers physically, mentally, and emotionally aspects; 3) social integration; and 4) support of government agencies and educational institutions. The learning process of traditional sericulture farmers was studied, and it was discovered that a learning process for self-improvement can be divided into three phases: The first phase begins in the house, the starting point of basic wisdom, and farmers begin the learning process by transferring it within the family. The second phase, knowledge development, is obtained from the public sector and educational institutions, through self-practice and through research engagement with educational institutions. The third phase includes the extension of knowledge to creativity, and the design of the fabric pattern is the identity of the group.

Keywords: Learning Process, Self-Development, Traditional Sericulture Farmers

---

* Research article, Doctor of Philosophy (Vocational Education for Human Resource Development), Faculty of Education, Kasetsart University, 2023

This research is funded by Agricultural Research Development Agency (Public Organization)

¹ Ph.D. Candidate, Faculty of Education, Kasetsart University, Bangkok, E-mail: sunarak.s@ku.th

² Department of Vocational Education, Faculty of Education, Kasetsart University

³ Department of Vocational Education, Faculty of Education, Kasetsart University

ความสำคัญและปัญหาการวิจัย

ไทม์ไทยเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าของประเทศไทย การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นอาชีพที่เกษตรกรไทยยึดถือมาช้านานสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร ส่งผลให้เศรษฐกิจในชุมชนมีความเข้มแข็ง (กรมหม่อนไหม, 2560) โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นอาชีพทางเลือกที่สร้างรายได้เสริมให้กับเกษตรกรหลังฤดูปลูกข้าว พร้อมทั้งแรงงานในท้องถิ่นให้มีงานทำอย่างต่อเนื่อง (Vianmana, and Nohmi, 2020) และยังมีส่วนสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเพิ่มรายได้ การจ้างงาน การใช้ที่ดินที่มีคุณภาพ และช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลให้เกิดการเกษตรที่ยั่งยืน (Bhattacharjya, et al, 2019)

ในศตวรรษที่ 21 การเปลี่ยนแปลงของโลกมีการขับเคลื่อนนวัตกรรมการปฏิวัติทางดิจิทัลอย่างต่อเนื่อง ส่งผลกระทบต่อภาคการเกษตรทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะการเกษตรของประเทศไทย พบว่า ภาคการเกษตรเป็นอาชีพที่ควรได้รับการดูแลเป็นอันดับแรก เนื่องจากมีความเหลื่อมล้ำทางรายได้สูงเป็นอาชีพที่มีรายได้ต่ำกว่าค่าเฉลี่ย และเผชิญกับภาวะที่หัวหน้าครัวเรือนมีอายุมาก การศึกษาน้อย ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อความสามารถในการยกระดับรายได้ (ณัฐภัทร์ กิ่งเนตร, และณัฐนรี มณีจักร, 2562) พิฑูร ชมสุข, และคณะ (2564) กล่าวถึง ทางเลือก ทางรอด ผู้การเป็นเกษตรกรยุคใหม่เพื่อปรับตัวให้พร้อมรับโอกาสท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงด้วยการเรียนรู้ การพัฒนาทักษะ การต่อยอดไปสู่การทำเกษตรเชิงพาณิชย์และความยั่งยืน เพื่อให้มีอำนาจต่อรองนำไปสู่ทางรอดในอาชีพ การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นอาชีพหนึ่งที่ปัจจุบันพบว่าจำนวนเกษตรกรลดลงอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560 - 2564 จำนวนครัวเรือนเกษตรกรที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมลดลงจาก 85,097 ราย เหลือเพียง 83,950 ราย (กรมหม่อนไหม, 2565) ซึ่งหากสถานการณ์เป็นเช่นนี้ต่อไป อาชีพที่เป็นวัฒนธรรมชุมชนซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของความเป็นไทยอาจสูญหายไปมากที่สุด แต่ในสถานการณ์เช่นนี้ พบว่ามีเกษตรกรปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรม 3 กลุ่ม วิสาหกิจชุมชน คือ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเลี้ยงไหมบ้านหนองบัวเปะ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมทอผ้าบ้านอ่างเตย และวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหม่อนไหมบ้านปากกล้วย สามารถประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรมและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จนสามารถสร้างสรรค์ผลงานและสร้างรายได้ให้ตนเอง ครอบครัว และชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นแนวทางปฏิบัติที่ดี

การวิเคราะห์การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาตนเองของเกษตรกรอาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรมทั้ง 3 กลุ่ม ซึ่งเป็นวัฒนธรรมชุมชนที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาอย่างยาวนาน ให้เป็นเศรษฐกิจทางวัฒนธรรม นอกจากการดำรงและสืบทอดวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติแล้ว เกษตรกรยังสามารถยึดเป็นอาชีพท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในโลกยุคใหม่ ดังนั้นการศึกษากระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองของเกษตรกรปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรมให้สามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของโลกและระบบเศรษฐกิจใหม่ จึงเป็นประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. วิเคราะห์ปัจจัยส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกหม่อนเลี้ยงไหมภายใต้บริบทชุมชน และกระบวนการผลิตหม่อนไหมหัตถกรรม
2. วิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาตนเองของเกษตรกรปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรม

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

โครงสร้างการผลิตไหมไทย สามารถจำแนกโครงสร้างการผลิตตามกระบวนการผลิตได้เป็น 2 รูปแบบ คือ 1) ระบบหัตถกรรมและหัตถอุตสาหกรรม เป็นการปลูกหม่อนที่สืบทอดมายาวนานจากรุ่นสู่รุ่น เป็นอาชีพเสริมของชาวบ้านในท้องถิ่น ใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก และ 2) ระบบอุตสาหกรรม จำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ การผลิตในระดับเกษตรกร และการผลิตระดับโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งแตกต่างกันที่ปริมาณการผลิตและกำลังคนที่ใช้ในการผลิต เกษตรกรจะประกอบเป็นอาชีพหลัก ส่วนใหญ่เป็นคู่ค้าหรือสมาชิกของบริษัทหรือโรงงานสาวไหมที่มีการทำสัญญาหรือข้อตกลงระหว่างกัน ศิริพร บุญชู, และคณะ (2559) การผลิตหม่อนไหมตลอดห่วงโซ่อุปทานแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ 1) กระบวนการต้นน้ำ หมายถึง กิจกรรมที่เป็นการผลิตวัตถุดิบตั้งต้นของการผลิตสินค้าหม่อนไหม ได้แก่ การปลูกหม่อนเพื่อผลิตผลหม่อน การปลูกหม่อนเพื่อผลิตใบหม่อน การเลี้ยงไหมเพื่อผลิตรังไหม 2) กระบวนการกลางน้ำ หมายถึง กิจกรรมที่นำเอาวัตถุดิบซึ่งเป็นผลผลิตจากกระบวนการต้นน้ำ นำมาผลิตเพื่อเป็นวัตถุดิบในกระบวนการปลายน้ำ คือนำรังไหมมาสาวเส้นไหมเพื่อผลิตเส้นไหมดิบ จากนั้นนำเส้นไหมดิบมาลอกกวาด ย้อมสี และทอผ้าเพื่อผลิตผ้าไหม และ 3) กระบวนการปลายน้ำ หมายถึง กิจกรรมที่นำวัตถุดิบจากผลผลิตกระบวนการต้นน้ำ ได้แก่ ใบหม่อนหรือผลหม่อน และผลผลิตกระบวนการกลางน้ำ ได้แก่ เส้นไหมดิบ ผ้าไหม มาใช้เป็นวัตถุดิบในกระบวนการผลิต ปรับปรุงเป็นสินค้า สร้างเป็นผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ หรือการบริการกระจายสินค้าสู่ผู้บริโภค เช่น ผลิตภัณฑ์แปรรูปหม่อนจากหม่อนผลสด ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากใบหม่อน ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากโปรตีนไหม (ชุมญาณ์ช คำวงษ์, 2561)

การพัฒนาตนเอง เป็นการเสริมสร้าง ปรับปรุง การเพิ่มเติมคุณสมบัติ ความสามารถหรือศักยภาพ ความชำนาญ เจตคติ ความรู้ของบุคคลหรือฝึกฝนตนเองให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี ทั้งร่างกายและจิตใจ ช่วยให้ผู้พัฒนาตนเองเกิดความรู้ ความชำนาญ มีกำลังใจ และทัศนคติที่ดีต่อภารกิจที่รับผิดชอบ พร้อมทั้งจะทำงานให้เกิดผลดีทั้งต่อตนเองและหน่วยงาน (วีรฉัตร สุบัญญัติ, 2548) ซึ่งเป้าหมายของการพัฒนาตนเอง คือการพึ่งตนเองให้ประสบผลสำเร็จในการทำงาน และเป็นประโยชน์ต่อสังคม (สุจิตรา รัตนันท์, 2554)

กระบวนการเรียนรู้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ให้ความหมาย “การเรียนรู้” ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ข่าวสาร ข้อมูล และประสบการณ์ อันนำไปสู่การรู้แจ้งเห็นจริง และการ

ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์ เน้นกระบวนการพัฒนามนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ ความเข้าใจ และการปรับเปลี่ยนทางความคิดและพฤติกรรม ซึ่ง “กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์” เป็นกระบวนการต่อเนื่อง “ตลอดชีวิต” โดยเน้นที่ผู้เรียนเป็นผู้รู้จักคิด พิจารณา และแสวงหาความรู้ความเข้าใจด้วยตนเอง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542) สอดคล้องกับ Bower, and Hilgard (1981) และ สุพัตรา ชาติบัญญัติชาญ (2549) กล่าวว่า การเรียนรู้ เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่มีผลสืบเนื่องจากประสบการณ์และการฝึก ออร์ศรี งามวิทยาพงศ์ (2549) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองเป็นกลไกที่สำคัญที่สุด ซึ่งมนุษย์ ใช้ในการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่มีอิทธิพล ต่อมนุษย์ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและสังคม

ระเบียบวิธีวิจัย

ประเภทของงานวิจัย

การวิจัยกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองของเกษตรกรปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และการสังเกตอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Observation)

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้วิจัยกำหนดเกณฑ์ผู้ให้ข้อมูลหลักคือ วิศวกรกลุ่มชนกลุ่มเกษตรกรปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรมที่มีกระบวนการผลิตไหมหัตถกรรมครบวงจร คือ การปลูกหม่อน การเลี้ยงไหม การสาวเส้นไหม การผลิตผ้าไหม และการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ และเข้าร่วมโครงการพัฒนาตลาดขายผ้าเอกลักษณ์พื้นถิ่นของกรมหม่อนไหมและนำไปต่อยอดพัฒนาอาชีพจนประสบความสำเร็จ ซึ่งพบกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่เป็นไปตามเกณฑ์ 3 กลุ่ม ได้แก่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเลี้ยงไหมบ้านหนองบัวแปะ ตำบลสร้างแข่ง อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ภาคตะวันออก คือวิสาหกิจชุมชนกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมทอผ้าบ้านอ่างเตย ตำบลท่าตะเกียบ อำเภอท่าตะเกียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา และภาคใต้ คือวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหม่อนไหมบ้านปากกล้วย ตำบลนาสัก อำเภอสวี จังหวัดชุมพร แต่ละกลุ่มผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลโดยสมัครใจและมีประสบการณ์ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรมตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป กลุ่มละ 7 ราย รวมผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งสิ้น 21 ราย

เครื่องมือ

เครื่องมือวิจัย คือแนวคำถามในการสัมภาษณ์มีกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) คือ บริบททั่วไป หมายถึง บริบทพื้นที่ศึกษา ได้แก่ ประวัติการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรม ข้อมูลกลุ่มข้อมูลสมาชิก ผลผลิต และกระบวนการผลิตหม่อนไหมหัตถกรรม ได้แก่ การปลูกหม่อน การเลี้ยงไหม การสาวเส้นไหม การผลิตผ้าไหม และการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ และกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองของเกษตรกรปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรม นอกจากนี้ผู้วิจัยใช้การสังเกตอย่างไม่เป็นทางการ

ผู้ให้ข้อมูลในขณะสัมภาษณ์ โดยเครื่องมือผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญ นอกจากนั้นตัวผู้วิจัยเองถือเป็นเครื่องมือหนึ่งในการเก็บรวบรวมข้อมูลและตีความหมาย

วิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยผู้วิจัยได้ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลในขณะเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสะท้อนผล ความหมาย การตีความ ของผู้วิจัยด้วยคำถามย้อนกลับระหว่างการสัมภาษณ์เพื่อเป็นการยืนยันว่าข้อค้นพบของผู้วิจัยถูกต้อง จากนั้นถอดคำสัมภาษณ์จัดกลุ่มข้อมูล (Category) และตีความให้ความหมายของข้อมูล (Interpretation)

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองของเกษตรกรปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรมผู้วิจัยนำเสนอ ดังนี้

1. ปัจจัยส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกหม่อนเลี้ยงไหมภายใต้บริบทชุมชน และกระบวนการผลิตหม่อนไหมหัตถกรรม

1.1 บริบทชุมชน

การศึกษาบริบทพื้นที่ศึกษา กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ทั้ง 3 กลุ่ม คือ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเลี้ยงไหมบ้านหนองบัวเปะ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมทอผ้าบ้านอ่างเตย และวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหม่อนไหมบ้านปากกล้วย พบว่าแต่ละชุมชนประกอบอาชีพหลักด้านเกษตรกรรม ได้แก่ ทำนา ทำไร่ ทำสวน เช่น ปาล์ม น้ำมัน ยางพารา และผลไม้ รวมถึงการเลี้ยงสัตว์ ส่วนการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นอาชีพเสริม พื้นที่ทำกินมีทั้งถือครองโฉนด และเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร เป็นที่น่าสังเกตว่า วิสาหกิจชุมชนกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมทอผ้าบ้านอ่างเตย และวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหม่อนไหมบ้านปากกล้วย แม้จะเป็นพื้นที่ที่อยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ของประเทศไทย แต่รากฐานของคนในชุมชนอพยพย้ายถิ่นมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้ง 2 กลุ่ม การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเริ่มจากใช้พันธุ์ดั้งเดิม ต่อมาปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตโดยได้รับการอบรมจากศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ กรมหม่อนไหม รับผิดชอบหม่อนไหมจากศูนย์ฯ แต่ละชุมชนมีปริมาณการเลี้ยงไหมที่แตกต่างกันตั้งแต่ 6 - 12 รุ่น/ปี ทั้ง 3 กลุ่มมีการจัดตั้งและจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน มี 2 ชุมชน คือ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเลี้ยงไหมบ้านหนองบัวเปะ และวิสาหกิจชุมชนกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมทอผ้าบ้านอ่างเตย จดทะเบียนกลุ่มแปลงใหญ่ ส่วนวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหม่อนไหมบ้านปากกล้วย ไม่สามารถจดทะเบียนกลุ่มแปลงใหญ่ได้ เนื่องจากพื้นที่เขตปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรที่ถือครองใช้ในการปลูกยางพารา ปาล์ม น้ำมัน และผลไม้ ส่วนการปลูกหม่อนใช้พื้นที่ริมทางที่รกร้างในการปลูก ซึ่งถึงแม้เป็นพื้นที่จำนวนมากแต่ไม่สามารถจดทะเบียนกลุ่มแปลงใหญ่ได้ อย่างไรก็ตามทั้ง 3 กลุ่มเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน

สมาชิกกลุ่มมีอายุอยู่ระหว่าง 30 - 70 ปี ระดับการศึกษาตั้งแต่ระดับประถมศึกษาถึงระดับปริญญาตรี ชุมชนมีประสบการณ์การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมากกว่า 30 ปี ผู้นำกลุ่มทุกกลุ่มได้รับรางวัลจาก

กรมหม่อนไหมระดับประเทศ ผลผลิตของชุมชนสามารถผลิตเส้นไหมประมาณ 300 กิโลกรัมต่อปี ผ้าไหมประมาณ 100 - 500 เมตรต่อปี โดยเฉพาะวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเลี้ยงไหมบ้านหนองบัวเปาะ สามารถผลิตไหมวัยอ่อนเพื่อจำหน่าย ประมาณ 300 แผ่นต่อปี

1.2 กระบวนการผลิตหม่อนไหมหัตถกรรม

กระบวนการผลิตหม่อนไหมหัตถกรรม ของวิสาหกิจชุมชน ทั้ง 3 กลุ่ม เริ่มตั้งแต่ การปลูกหม่อน การเลี้ยงไหม การสาวเส้นไหม การผลิตผ้าไหม และการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ มีดังนี้

การปลูกหม่อน

เกษตรกรเริ่มปลูกหม่อนจากพันธุ์พื้นเมือง คือ พันธุ์คุณไพ มีลักษณะใบเล็กทำให้ใช้เวลาเก็บมาก ต่อมาได้รับพันธุ์หม่อนจากศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ กรมหม่อนไหม คือ พันธุ์บุรีรัมย์ 60 และพันธุ์สกนคร การปลูกระยะห่างระหว่างต้นที่เหมาะสมคือ 0.75 - 1.00 เมตร ส่วนระยะห่างระหว่างแถว 2.00 เมตร การบำรุงรักษาต้นหม่อนใช้ปุ๋ยคอกเป็นหลัก และเสริมด้วยปุ๋ยเคมี ตัดแต่งกิ่งปีละประมาณ 2 ครั้ง ทำให้ได้ใบหม่อนที่มีคุณภาพดีสำหรับเลี้ยงไหม ดังคำสัมภาษณ์

“ทำตามที่ได้สอน ไปเห็นแปลงหม่อนเค้าแล้วใบเค้าใหญ่ ของเราปลูกถี่แล้ว ใบมันเล็ก...”

(B3 สัมภาษณ์ วันที่ 13 กันยายน 2565)

การเลี้ยงไหม

การเลี้ยงไหมเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น ใช้ไหมพันธุ์พื้นบ้าน โดยใช้ได้ถุนบ้านเป็นโรงเลี้ยงไหม ภายหลังได้รับการอบรมจากศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ ด้านความรู้และสนับสนุนอุปกรณ์การเลี้ยงไหม มีการสร้างโรงเรือนที่ได้มาตรฐาน ใช้ไข่ไหมพันธุ์เหลืองสระบุรี มีชั้นเลี้ยงไหมที่อากาศถ่ายเทสะดวก ทำความสะอาดโรงเลี้ยงไหมอย่างเหมาะสม ใช้สารโรยตัวไหมเพื่อป้องกันโรคและลดความชื้น ทำให้การเลี้ยงไหมได้ผลผลิตมากขึ้น การเลี้ยงไหม 1 แผ่นสามารถผลิตเส้นไหมได้ 3 กิโลกรัม ดังคำสัมภาษณ์

“เมื่อก่อนทำผ้าส่งวัง ทำผ้าอย่างเดียว ต่อมาไปอบรมที่ศูนย์สระบุรี อาจารย์ถามว่าอยากได้โรงเลี้ยงไหมมั๊ย ...ได้โรงเลี้ยงไหม ได้เป็นวัสดุ ตอนนี้เลี้ยงไหมปีหนึ่ง 12 รุ่น”

(B5 สัมภาษณ์ วันที่ 12 กันยายน 2565)

การสาวเส้นไหม

การสาวเส้นไหมเป็นการดึงเส้นไหมออกจากรังไหม ด้วยการต้มรังไหมเพื่อทำลายกาบที่ฉีกเส้นใยที่อัดแน่นออกจากกัน และดึงเส้นใยจากหลาย ๆ รังรวมกันเป็นเส้นเดียวเพื่อให้ได้ลักษณะและขนาดที่ต้องการ นำไปทำใจไหมก่อนที่จะนำไปผลิตผ้าไหม การสาวไหมเป็นงานหัตถกรรมที่ต้องใช้แรงงานคนเป็นหลัก เดิมใช้อุปกรณ์สาวแบบพื้นบ้าน ปัจจุบันใช้อุปกรณ์สาวแบบดีมอเตอร์ และจากเดิม

เคยใช้เตาถ่านเปลี่ยนเป็นเตาแก๊ส จากหม้อดินเป็นหม้อนั่งข้าวและหม้อแสดนเลส การสาวเส้นไหม เกษตรกรต้องใช้ความชำนาญเพื่อให้ได้เส้นไหมที่มีคุณภาพตามมาตรฐานสินค้าเกษตร ทำให้เส้นไหมไทย เป็นที่ยอมรับ นำไปผลิตผ้าที่มีคุณภาพ และเป็นที่ต้องการของตลาดการทอผ้าไหม ดังคำสัมภาษณ์

“พอเส้นมีมาตรฐานทำให้เราขายดี คือลูกค้าคนไหนซื้อไปแล้วก็คิดถึงใจ”

(A2 สัมภาษณ์ วันที่ 7 สิงหาคม 2565)

การผลิตผ้าไหม

การผลิตผ้าไหมเริ่มจากการเตรียมเส้นไหมสองส่วน คือ เส้นพุ่งและเส้นยืน ด้วยการ ลอกกวาสเส้นไหม การย้อมสีเส้นไหมด้วยวัสดุธรรมชาติหรือสีสังเคราะห์ เส้นยืนซึ่งไว้กับที่ตามความยาว ของผ้า เส้นพุ่งนำไปมัดหมี่และย้อมสีตามลายที่ออกแบบไว้ แล้วจึงนำไปทอด้วยกี่ทอผ้า การทอผ้า ในชุมชนใช้กี่พื้นบ้านทำกันเอง ยกเว้นพิมพ์และกระสวยที่ต้องซื้อจากนอกพื้นที่ ลวดลายบนผืนผ้าเป็น ภูมิปัญญาที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สร้างอัตลักษณ์ และเอกลักษณ์ให้แต่ละท้องถิ่น ซึ่งเกษตรกรต้องใช้ความเชี่ยวชาญและทักษะขั้นสูงในการปฏิบัติ และสร้างสรรค์ลวดลายใหม่ ๆ

“พอกวแล้วกวักใส่บัวอีก แล้วก็เหล่ง แล้วใส่โสมมัดมัดหมี่ แม่จับมัดเลย แม่พาเฮ็ด แม่เราสร้าง เฮ็ดไปเฮ็ดมาเรามีความชำนาญ มัดจนลูกค้ามัก”

(A3 สัมภาษณ์ วันที่ 8 สิงหาคม 2565)

การจำหน่ายผลิตภัณฑ์

ผลิตภัณฑ์ของแต่ละกลุ่มจะมีความแตกต่างกันไปตามสภาวะแวดล้อมของพื้นที่ ภูมิปัญญาและเอกลักษณ์ในท้องถิ่น ผลผลิตที่ได้จากการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน แบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) เส้นไหมดิบ และผ้าไหม การทอผ้าของทั้ง 3 กลุ่ม ใช้เส้นไหมพันธุ์ไทยลูกผสมที่ผลิตเอง ทั้งเส้น พุ่งและเส้นยืนซึ่งเป็นการสร้างเอกลักษณ์และคุณค่าให้กับผ้าไหม 2) หมอนไหมวัยอ่อน ไบหม่อน และ ดักแด้ การจำหน่ายเส้นไหมดิบและผ้าไหม เกษตรกรต่างคนต่างจำหน่ายให้กับลูกค้าประจำของตนเอง และส่วนหนึ่งนำมารวบรวมที่กลุ่มเพื่อจำหน่ายในรูปแบบกลุ่ม โดยผ่านช่องทางของเครือข่ายผู้ผลิต หม่อนไหม ช่องทางออนไลน์ (Online) ทั้งทาง Facebook และ Line Application รวมถึงจำหน่ายทั่วไป ในงานแสดงสินค้าต่าง ๆ และการจำหน่ายหมอนไหมวัยอ่อน ไบหม่อน และดักแด้ จำหน่ายให้กับ เครือข่ายผู้ผลิตหม่อนไหม และลูกค้าประจำในท้องถิ่น

ชุมชนเพิ่มคุณค่าให้ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ด้วยการทำให้ขบวนการผลิตและผลิตภัณฑ์ได้รับการรับรองมาตรฐาน ได้แก่ มาตรฐานสินค้าเกษตร มกษ. 3500 - 2553 (การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี สำหรับหม่อนเพื่อผลิตใบ) มาตรฐานสินค้าเกษตร มกษ. 5900 - 2550 (การปฏิบัติที่ดีสำหรับการผลิตเส้น ไหมไทย) มาตรฐานสินค้าเกษตร มกษ. 8000 - 2555 (เส้นไหมดิบ เล่ม 1: เส้นไหมไทยสาวมือ) มาตรฐาน ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทย (ตรานกยูงพระราชทาน) และการขึ้นทะเบียนเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) เป็นต้น

สรุปจากการศึกษาบริบทชุมชนและกระบวนการผลิตหมอนใหม่ พบว่า ปัจจัยส่งเสริมการประกอบอาชีพของเกษตรกรเลี้ยงไหมหัตถกรรมมี 4 ปัจจัย คือ

1. ความเชี่ยวชาญทางด้านความรู้จากประสบการณ์ จากการสืบทอดภูมิปัญญา ใช้ต้นทุนที่มีอยู่คิมนำความรู้จากประสบการณ์สืบสานต่อยอดและพัฒนา เพื่อสร้างอาชีพให้ชุมชนในสังคมชนบท รวมถึงการมีผู้เชี่ยวชาญอยู่ในชุมชนสามารถเป็นผู้นำ และสร้างความเชื่อมั่นในการประกอบอาชีพให้กับชุมชน

2. ความพร้อมของเกษตรกร ด้านร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ โดยเกษตรกรมีความพร้อมทางด้านร่างกายที่สามารถพัฒนาทักษะการประกอบอาชีพ มีทัศนคติที่ดี อดทน ขยัน ยอมรับการเปลี่ยนแปลง รวมถึงความกระตือรือร้นในการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองในอาชีพ

3. การรวมกลุ่มทางสังคม ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนอยู่กับแบบเครือญาติ มีความสัมพันธ์ทั้งที่เป็นสายเลือดเดียวกันและมีความสัมพันธ์ในชุมชน ทำให้ชุมชนมีการพึ่งพาอาศัยกันแบบเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

4. การสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐ และสถาบันการศึกษา สนับสนุนทั้งในเรื่องปัจจัยพื้นฐานด้านการผลิตและการตลาด ความรู้ และ โอกาสในการเข้าถึงความรู้และการส่งเสริมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและการตลาด

2. กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองของเกษตรกรปลูกหมอนเลี้ยงไหมหัตถกรรม

การเรียนรู้ของเกษตรกร แบ่งเป็น 3 ระยะดังนี้

ระยะที่ 1 บ้านคือจุดเริ่มต้นภูมิปัญญาพื้นฐาน เกษตรกรเริ่มกระบวนการเรียนรู้ด้วยการถ่ายทอดกันภายในครอบครัว จากการสังเกตเห็นพ่อแม่ทำ เรียนรู้แบบตัวต่อตัวแม่สอนลูกเป็นการเรียนรู้ขั้นพื้นฐาน นำความรู้ช่วยเหลือครอบครัว โดยมีพ่อแม่และผู้ใหญ่ที่มีความรู้ให้คำแนะนำ จากนั้นเมื่อฝึกฝนกระทำซ้ำ ๆ อย่างต่อเนื่อง เกิดความรู้จากประสบการณ์จนเกิดความคล่องแคล่ว

“ตอนเป็นเด็กเห็นคนแก่ออ คนแก่ก็ให้ขึ้นทอ แม่ให้ขึ้นทอก็ทอเป็น...แม่พาเฮ็ด เฮ็ดไปเฮ็ดมาเรามีความชำนาญ แม่ก็สอนทอ มัดหมี่ ทำมัดหมี่เป็นก็ทำนั้นแหละ เก็บขิดเก็บบะไรพื้ก็ทำเป็น ก็เริ่มจากฝ้ายแต่ก่อนแม่จะให้เราฝ้ายก่อน”

(C1 สัมภาษณ์ 28 พฤศจิกายน 2565)

ระยะที่ 2 การพัฒนาองค์ความรู้จากภาครัฐและสถาบันการศึกษา จากความรู้พื้นฐานที่ได้รับจากครอบครัว เกษตรกรเริ่มพัฒนาอาชีพด้วยกระบวนการเรียนรู้จากหน่วยงานภาครัฐ และจากประสบการณ์ลงมือปฏิบัติจริง (action learning) ในสภาพพื้นที่ของตนเอง ฝึกปฏิบัติลองผิดลองถูก และปรับปรุงการปลูกหมอนเลี้ยงไหมตามคำแนะนำ ทั้งจากเจ้าหน้าที่และเพื่อนสมาชิกที่เกษตรกรที่ไว้วางใจ ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง นอกจากนั้นเกษตรกรเรียนรู้จากกระบวนการวิจัยที่ได้มีส่วนร่วมในงานวิจัยของสถาบันการศึกษา นักวิชาการต่าง ๆ รวมทั้งการเรียนรู้เรื่องตลาดซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการ

พัฒนาสินค้าให้ตรงตามความต้องการลูกค้า จากการเข้าร่วมจำหน่ายและแสดงสินค้าในโอกาสต่าง ๆ ที่ภาครัฐส่งเสริม

“ผมทำงานวิจัยเยอะมาก ตั้งแต่การเลี้ยงไหม การใส่ปุ๋ย เกี่ยวข้องกับขนาด เส้น คุณภาพเส้น”

(A1 สัมภาษณ์ วันที่ 29 กันยายน 2565)

“รู้ตลาดเพราะพี่คูที่เค้ามาซื้อของเราไง การที่เค้ามาซื้อเค้าจะเน้นอะไร...พี่ออกตลาดเองพี่ก็รู้ว่าเค้าต้องการแบบไหน พี่ก็ทำแบบนั้น”

(A2 สัมภาษณ์ วันที่ 7 สิงหาคม 2565)

ระยะที่ 3 การต่อยอดองค์ความรู้สู่การสร้างสรรค์ กระบวนการเรียนรู้ที่มีการพัฒนา และฝึกฝนอย่างต่อเนื่องของเกษตรกรทำให้สามารถปฏิบัติได้ด้วยความคล่องแคล่ว เชี่ยวชาญ และการสร้างสรรค์งานเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน

“...แค่เห็นลายดูตัวอย่างก็ทำได้เลย...มัดได้หมด...พุทธรักษามัดประจำ ไข่ม้อย ตัวนั้น ตัวนี้ เราก็นึกออกว่าตัวนี้มีกี่ลำ มัดมันก็มีเท่ากันนะ”

(C1 สัมภาษณ์ วันที่ 28 พฤศจิกายน 2565)

การพัฒนาดังกล่าวส่งผลให้เกษตรกรสร้างสรรค์ผลงานดังนี้

1. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มหม่อนไหมบ้านปากกล้วย สามารถออกแบบลวดลายผ้า 8 ลาย ได้แก่ ลายนางแอ่นกลุ่มพร ลายกาแพหมีคั่น ลายเกล็ดปลาหม่อชุมพร ลายเขาทะลุ ลายช่อกาแพชุมพร ลายเล็บมือนางชุมพร ลายสมอพร และลายดอกกาแพชุมพร นอกจากนี้ยังสามารถต่อยอดจาก 8 ลายเพิ่มเติม เช่น ลายโซ่ดอกกาแพ ลายดอกพุทธรักษานางแอ่น และลายเมล็ดกาแพ

2. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมทอผ้าบ้านอ่างเตย ออกแบบตราสัญลักษณ์ผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของผ้าไหมบ้านอ่างเตยโดยพัฒนาจากการค้นหาตัวตนของกลุ่มเกษตรกรระดมความคิดปรึกษาหารือกันของสมาชิก เพื่อสร้างตราสัญลักษณ์ของกลุ่ม ภายใต้ชื่อ โส้ดละออ หมายถึงเส้นไหมสวย พร้อมทั้งพัฒนาลายผ้าไหมเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่น โดยมีแรงบันดาลใจจากต้นเตยป่าที่มีในท้องถิ่น พัฒนาเป็นผ้าไหมลายหนามเตย

3. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเลี้ยงไหมบ้านหนองบัวแปะ ได้สร้างสรรค์ลายผ้าไหมลายอัตลักษณ์ ได้แก่ลาย นาคมณีตรีปทุม และสร้างสรรค์ผ้าไหม ลายนาคนาถี เข้าประกวด จนสามารถได้รับรางวัลจากกรมหม่อนไหม และกลุ่มมีส่วนร่วมเป็นกรรมการคัดเลือกลายผ้าประจำอำเภออย่างสีสุราช คือ ลายดอกขจร สรุปลงพื้นฐานภูมิปัญญาจากครอบครัว การส่งเสริมของหน่วยงานภาครัฐและสถาบันการศึกษา มีบทบาทสำคัญมากในการพัฒนาการเรียนรู้ของเกษตรกร ทำให้อาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรมประสบความสำเร็จ สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องของเกษตรกร ทั้ง 3 กลุ่มคือ การออกแบบลวดลายผ้าที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน และผู้นำกลุ่มได้รับการรับรองเป็น Smart Farmer Model ได้รับ

รางวัลเกษตรกรดีเด่นด้านการบริหารจัดการใหม่หัตถกรรม และได้รับการคัดเลือกให้เป็นปราชญ์
หม่อมใหม่ จากกรมหม่อมใหม่

อภิปรายผลการวิจัย

1. การประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรม ของทั้ง 3 กลุ่ม ลักษณะของการประกอบ
อาชีพคือ เป็นอาชีพที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ องค์ความรู้ที่สืบทอดกันจากรุ่นสู่รุ่น ถิ่นฐานเดิมของอาชีพ
เริ่มต้นจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ถึงแม้ว่าวิสาหกิจชุมชนกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมทอผ้าบ้านอ่างเตย
และวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหม่อมใหม่บ้านปากกล้วยมีการอพยพย้ายถิ่นฐานไปอยู่ภาคอื่น แต่เกษตรกรยังคง
นำพันธุ์หม่อนและไขไหมจากถิ่นฐานเดิมไปประกอบอาชีพในพื้นที่ใหม่ เกษตรกรมีการพัฒนาจากการ
ผลิตในครัวเรือนเพื่อบริโภค มาสู่ระบบกลุ่มเพื่อสร้างความเข้มแข็งในการประกอบอาชีพ สร้างโอกาส
ในการเรียนรู้และพัฒนาตนเองโดยการสนับสนุนส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐและสถาบันการศึกษา
ในเรื่ององค์ความรู้ ปัจจัยการผลิตรวมถึงการตลาด ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้อาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม
สร้างรายได้ให้กับกลุ่มเกษตรกร จากการศึกษาบริบทชุมชนและกระบวนการผลิตหม่อนเลี้ยงไหม
หัตถกรรม พบว่าปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรม มี 4 ปัจจัย คือ
1) ความเชี่ยวชาญทางด้านความรู้จากประสบการณ์ 2) ความพร้อมของตัวเกษตรกรทั้งด้านร่างกาย จิตใจ
และอารมณ์ 3) การรวมกลุ่มทางสังคม และ 4) การสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐและสถาบันการศึกษา
ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ฉันทิณี รัตนานนท์, และอาแว มะแส (2558) พบว่า องค์ประกอบสำคัญในการ
ประกอบอาชีพเพื่อดำรงชีพของเกษตรกร มี 3 ประการ คือ 1) ทูทางสังคม กลุ่มเกษตรกรมีความสัมพันธ์
เชิงเครือญาติ ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน 2) ทูทางด้านองค์ความรู้ โดยมีการนำภูมิปัญญาดั้งเดิมมา
ประกอบอาชีพในชุมชน และ 3) ทูมนุษยในชุมชน มีผู้นำชุมชนที่ดี และปราชญ์ชุมชนที่ดีด้านการปลูก
หม่อนเลี้ยงไหม รวมถึงการช่วยเหลือและส่งเสริมจากทางภาครัฐและสถาบันการศึกษา โดยเฉพาะทูทาง
ปัญญาที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้และทักษะที่ถูกถ่ายทอดจนเกิดเป็นวัฒนธรรม เป็นจุดเริ่มต้น
ของการประกอบอาชีพและการพัฒนาอาชีพ ซึ่งสอดคล้องกับ สมคิด ทองช่วย, และคณะ (2564) พบว่า
ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทยมีความจำเพาะและเป็นมรดกทางวัฒนธรรม หากเกษตรกรสามารถทำให้ผลิตภัณฑ์
มีเอกลักษณ์ และอัตลักษณ์ภูมิปัญญา จะสามารถสร้างศักยภาพ และมูลค่าผลิตภัณฑ์นำไปสู่ความยั่งยืน
เช่นเดียวกับ ปาณมน จันทบุตร, และสุนิษฐ์รัตน์ วุฒิจินดานนท์ (2563) พบว่า ทูทางปัญญาสามารถสร้าง
คุณค่าให้กับองค์กรทั้งด้านการเงิน และคุณค่ากับสินค้าและบริการ

2. กระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาอาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรมของเกษตรกร
สามารถแบ่งได้ 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 บำบัดคือจุดเริ่มต้นภูมิปัญญาพื้นฐาน ซึ่งผลการวิจัยสอดคล้องกับ ทิศนา แจมมณี (2548) ที่กล่าวว่า สถาบันครอบครัวมีอิทธิพลต่อการพัฒนาทางเชาว์ปัญญาของบุคคล ส่วนกระบวนการเรียนรู้ที่เริ่มจากการได้เห็นรับรู้การปฏิบัติจากพ่อแม่ ช่วยทำงาน และปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ สอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ของ Bloom Taxonomy ที่เริ่มจาก 1) การรับรู้ เริ่มต้นจากการเห็น การสังเกต และสัมผัส 2) การเตรียมพร้อม ด้านพื้นฐานความรู้ อารมณ์ และทักษะการปฏิบัติ 3) การปฏิบัติงานโดยมีผู้แนะนำได้แก่พ่อแม่และผู้ใหญ่ที่มีความรู้เป็นผู้แนะนำ 4) การปฏิบัติงานได้เอง เกษตรกรสามารถปฏิบัติงานได้เอง และ 5) การปฏิบัติงานด้วยความชำนาญ การฝึกฝนกระทำซ้ำ ๆ อย่างต่อเนื่องจนเกิดความคล่องแคล่ว สามารถเลือกแนวทางปฏิบัติที่เป็นของตนเองได้คล่องแคล่วอัตโนมัติเป็นธรรมชาติ (Gogus, 2012)

ระยะที่ 2 การพัฒนาองค์ความรู้จากภาครัฐและสถาบันการศึกษา จากการปฏิบัติด้วยตนเอง และจากการวิจัยที่มีส่วนร่วมกับสถาบันการศึกษา เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองที่สอดคล้องกับทฤษฎีการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง (Constructivism) ที่กล่าวว่า บุคคลมีการปรับตัวผ่านกระบวนการซึมซาบ และโครงสร้างทางปัญญา ด้วยการรับข้อมูลหรือประสบการณ์ใหม่เพื่อให้สัมพันธ์กับความรู้และโครงสร้างทางปัญญาที่มีอยู่เดิม (ทิศนา แจมมณี, 2548) นอกจากนั้นการวิจัยเป็นกระบวนการได้มาซึ่งองค์ความรู้ใหม่ด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ที่เริ่มจากปัญหา การพิสูจน์ความจริงเพื่อหาทางแก้ปัญหา การวางแผนการทดลอง การดำเนินการอย่างเป็นระบบตามขั้นตอน และการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสรุปผล (นนทลี พรธาดาวิทย์, 2559)

ระยะที่ 3 การต่อยอดองค์ความรู้สู่การสร้างสรรค์ การออกแบบลดความซ้ำซ้อนที่เป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มเป็นการนำองค์ความรู้ที่เกษตรกรต่อยอดจากการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองในระยะที่ 2 สู่การสร้างสรรค์ผลงานใหม่ ๆ ที่เป็นของตนเอง สอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้การสร้างความรู้ด้วยตนเอง โดยการสร้างสรรค์ชิ้นงาน (Constructionism) ซึ่งต่อยอดจากการเรียนรู้ด้วยตนเองที่บุคคลมีโอกาสรูปร่างความคิด และนำความคิดไปสร้างสรรค์ชิ้นงานที่เป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้นและสามารถถ่ายทอดความคิดของตนเองให้คนอื่นได้เข้าใจของตนเองได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งกระบวนการเรียนรู้สามารถเป็นการสร้างความรู้ใหม่ต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด (ทิศนา แจมมณี, 2548) สอดคล้องแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ การเรียนเพื่อรู้ (Learning to Know) การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง (Learning to Do) การเรียนรู้เพื่อการอยู่ร่วมกัน (Learning to Live Together) และการเรียนรู้เพื่อชีวิต (Learning to Be) เพื่อพัฒนาตนเองนำไปสู่การประกอบอาชีพที่ยั่งยืนของเกษตรกร (ประเสริฐ บุญเรือง, 2555)

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

กรมหม่อนไหมควรเป็นหน่วยงานกลางประสานความร่วมมือ ระหว่างหน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการพัฒนาชุมชน ในการส่งเสริมและพัฒนาการรวมกลุ่มและกระบวนการเรียนรู้ และสถาบันการศึกษาในการพัฒนาและออกแบบผลิตภัณฑ์ เพื่อส่งเสริมอาชีพเกษตรกรปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหัตถกรรม สร้างคุณค่าของผลิตภัณฑ์ ตลอดจนการสร้างสรรค์เศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชน เพื่อเป็น Soft Power ให้แก่ชุมชน ในลักษณะของการทำตลาดเฉพาะกลุ่ม (Niche Market) ในการกำหนดกลยุทธ์ที่เหมาะสมของแต่ละท้องถิ่น โดยวางแผนกระบวนการพัฒนาความรู้ด้วยการใช้ระบบพี่เลี้ยง (Coaching System) ส่งเสริมการผลิตและการตลาด

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ของกระบวนการเรียนรู้ ที่เหมาะสมกับกลุ่มเกษตรกรในแต่ละพื้นที่ ซึ่งทำให้เกษตรกรเกิดการพัฒนาตนเองและสร้างรายได้ทำให้สามารถยึดเป็นอาชีพได้
2. ควรศึกษากระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองในภาพรวมของประเทศ เพื่อเป็นแนวทางให้กรมหม่อนไหมและรัฐบาลใช้เป็นข้อมูลในการขับเคลื่อนกลยุทธ์ของประเทศ

เอกสารอ้างอิง

- กรมหม่อนไหม. (2560). *รูปแบบการเลี้ยงไหม*. สืบค้นเมื่อ 7 ตุลาคม 2564, จาก <https://qsds.go.th/2021/09/02/รูปแบบการเลี้ยงไหม>.
- กรมหม่อนไหม. (2565). *แผนปฏิบัติการราชการระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566 – 2570)*. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2542). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- ชุมญาณัช คำวงษ์. (2561). *การส่งเสริมการผลิตและจัดการผลิตหม่อนไหมตลอดห่วงโซ่อุปทาน*. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- ณัฐภัทร์ กิ่งเนตร, และณัฐนรี มณีจักร. (2562). *ความเหลื่อมล้ำมิติอาชีพของไทย: กรณีศึกษาในอาชีพเกษตร*. สืบค้นเมื่อ 6 มกราคม 2564, จาก https://www.bot.or.th/Thai/MonetaryPolicy/EconomicConditions/AAA/Inequality_4GiniCoefficient.PDF.
- ณัฐิณี รตานนท์, และอาแว มะแส. (2558). *กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกวิถีชีวิตการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน: ศึกษากรณีชุมชนบ้านใจดี*. *วารสารสมาคมนักวิจัย*, 20(3), 157-170.
- ทิสนา แจมมณี. (2548). *ศาสตร์การสอน องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- นนท์ พิษชาติวิทย์. (2559). *การจัดการเรียนรู้แบบ Active Learning*. กรุงเทพฯ: บริษัท ทริปเปิ้ล เอ็ดดูเคชั่น จำกัด.
- ประเสริฐ บุญเรือง. (2555). การจัดการศึกษาตลอดชีวิต. *วารสาร กศน*, 5(1), 3-7.
- ปานมน จันทบุตร, และสุนีย์รัตน์ วุฒิจินดานนท์. (2563). คำจำกัดความ การแบ่งหมวดหมู่ การวัด และการรายงานทุนทางปัญญา: การทบทวนวรรณกรรม. *วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*, 37(2), 165-194.
- พิฑูร ชมสุข, จิราภรณ์ พิณนาพิเชษฐ, และเพชรลักษณ์ บุญญาคุณากร. (2564). *เกษตรกรยุคใหม่ อาชีพทางเลือก (ทางรอด) ในยุคโควิด 19*. สืบค้นเมื่อ 23 พฤษภาคม 2564 จาก https://www.bot.or.th/Thai/ResearchAndPublications/articles/Pages/Article_11May2021-2.aspx.
- วีรฉัตร สุบัญญัติ. (2548). การพัฒนาตนเองกับการศึกษาตามอัชฌาศัย. *วารสารศึกษาศาสตร์*, 5(1), 63-78.
- ศิริพร บุญชู, ทิพาธร มาศจรุงกู, สุนันทา พ่วงเสมา, กนกวรรณ คุณาธรรม, สมคิด ทองช่วย, กรรณิการ์ สนธิ, และคนอื่น ๆ. (2559). *การศึกษาศถานภาพการผลิตการตลาดใหม่ในประเทศไทย*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สมคิด ทองช่วย, อัจฉรา เกษสุวรรณ, และรวีพิมพ์ ฉวีสุข. (2564). ปัจจัยสู่ความสำเร็จเพื่อการตลาดที่ยั่งยืนในอุตสาหกรรมผ้าไหมไทย. *วารสารสมาคมนักวิจัย*, 26(4), 142-160.
- สุจิตรา ธนานันท์. (2554). *การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ทีพีเอ็น เพรส.
- สุพัตรา ชาตปัญญาชัย. (2549). *กระบวนการเรียนรู้: แนวคิด ความหมาย และบทเรียนในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- อรศรี งามวิทยาพงศ์. (2549). *กระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทยและการเปลี่ยนแปลง: จากยุคชุมชนถึงยุคพัฒนาความทันสมัย*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.
- Bhattacharjya, D., Alam, K., Bhuimali, A., and Saha, S. (2019). *Perspectives of Sericultural Farming for Sustainable Development*. In P.K. Paul & B.K. Santra (Eds.), *Ecology, Sustainability and Technology: The Paradigm Shifting* (pp. 79-101). New Delhi: New Delhi Publishers.
- Bower, G. H., and Hilgard, E. R. (1981). *Theories of learning*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall.
- Gogus, A. (2012). *Bloom's Taxonomy of Learning Objectives*. In: Seel, N.M. (eds) *Encyclopedia of the Sciences of Learning*. Springer, Boston.
- Vianmana, S., and Nohmi, M. (2020). Study on Factors Creating Additional Income among Good and Excellent Silk Weaving Groups in Northeast Thailand. *Journal of Rural Problems*, 56(1), 19-25.

*****